

Hirschová, Milada

Kontexty kontextu v současné pragmalingvistice

Linguistica Brunensia. 2009, vol. 57, iss. 1-2, pp. [35]-44

ISBN 978-80-210-4891-1

ISSN 1803-7410 (print); ISSN 2336-4440 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/115113>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MILADA HIRSCHOVÁ

KONTEXTY KONTEXTU V SOUČASNÉ PRAGMALINGVISTICE

0. Pojem/termín kontext je nezbytnou složkou úvah v mnoha odvětvích (nejen současné) lingvistiky, od teorie aktuálního členění (tam prominentně) až po sémantiku nebo třeba teorii vlastních jmen (srov. např. *hypokoristický kontext*, ESČ, s. 230). Velký význam má pojetí kontextu v lingvistice pragmaticky orientované, zejm. té, která vychází z teorie relevance, a v teorii implikatur. Pojem kontextu má významný přesah do filozofie jazyka (kontextualismus). Toto široké užití ovšem s sebou nese častou vágnost, nebo v jiných případech naopak vysokou diferencovanost v chápání kontextu a jeho role/rolí v interpretaci jazykových výpovědí.

1. V české lingvistice je nejběžnější pojetí kontextu prezentované v Mluvnici češtiny 3 (1987, s. 552–553) a v Encyklopedickém slovníku češtiny (2002, s. 229–230). Rozlišuje se lineárně chápaný **kontext slovní** (jazykový), někdy označovaný jako **ko-text** (srov. Hoffmannová, 1997, s. 47–49, 111 aj.) v jehož rámci se interpretují anafora a katafora a rovněž jevy související se stanovením tématu výpovědi, **kontext situační**, zahrnující základní prvky komunikační situace (v opačném pohledu pak komunikační situace zahrnuje slovní kontext) – ten se někdy dále dělí na situační kontext aktuální (bezprostřední, identifikující především mluvčího a adresáta) a situační kontext širší, obsahující např. údaje časoprostorové nebo jiné vymezení „kulis“, včetně tzv. scénářů (rámců). Třetí, nejširší (a také nejhůře vymežitelnou) vrstvou je **kontext zkušenostní**, zahrnující předpokládané sdílené znalosti účastníků komunikace o „světě“, v němž se komunikační událost odehrává nebo k němuž se vztahuje. Hranice zejména mezi kontextovou sférou situační a zkušenostní jsou neostře a prostupné, protože např. přesvědčení, znalosti a záměry komunikujících nepochybně patří k atributům produktora a příjemce, zároveň však jsou podmíněny kontextem zkušenostním (a spoluvytvářejí jej). V pohledu aktuálního členění je kontext zásadní především pro produktora výpovědi, protože ovlivňuje volbu témat, resp. možnosti tematizace jednotlivých prvků výpovědi nebo širšího komunikátu. Z pohledu analýzy dialogických komunikátů je kontextový komplex důležitý jak pro roli produktora (mluvčího), tak pro roli příjemce (adresáta), protože ovlivňuje nebo podmiňuje

jejich vzájemné reagování založené na interpretaci replik komunikačního partnera. V této souvislosti se ukazuje, že situační kontext výpovědi má rysy dvojího typu. Jedna skupina rysů je dána objektivně – je to především osoba mluvčího a aktuální místo a čas promluvy. Výraz *já* referuje vždy k mluvčímu, naproti tomu identifikace adresáta (nikoli pouhého posluchače/příjemce) a užití demonstrativ závisí na komunikační intenci mluvčího. Přesnost určení referentu toho, o čem nebo o kom se mluví, může rovněž záviset na mluvčím, resp. může být věcí nevyslovené dohody mezi komunikujícími, např. tehdy, pokud mluvčí není schopen nebo odmítá-li nějakou osobu nebo okolnost explicitně identifikovat (i když tato entita může být adresátem oprávněně presuponována), a modifikuje tedy v tomto smyslu kontext slovní. Tyto rysy kontextu může mluvčí měnit podle své vůle a vytvářet tak kontext nový (posunutý), s nímž se musí adresát vyrovnat (srov. Recanati, 2007). Za změnu a vytváření nového kontextu je nutno považovat i reprodukování cizích výpovědí. Do komunikátu totiž vstupuje jak kontext původní výpovědi, která je reprodukována, tak kontext aktuální, přičemž tyto dva kontexty v reprodukující výpovědi zpravidla koincidují. Rys koincidence se někdy akcentuje u bezprostředního situačního kontextu (**kontext koincidenční**), který je společný pro produktora i adresáta, jejichž role se v rozhovoru střídají. Z hlediska adresáta a jeho interpretace přijaté výpovědi pak do rozhovoru vstupuje **kontext komplementární**, tvořený zejména presupozicemi a implikaturami (srov. Grundy, 2008, s. 179–180). Jestliže však analyzujeme komunikáty již fixované, ať z pozic analýzy diskurzu (např. reklamní, politické, publicistické texty) nebo z hlediska sémanticko-pragmatického (otázky deixe a reference), bereme kontext v úvahu z hlediska příjemce, interpretátora, který je ale v pozici fakticky nadřazené původnímu produktorovi a příjemci, protože se zpravidla snaží o postižení jak motivace produktora, tak interpretačních možností skutečného adresáta (pak má k dispozici určité interpretační klíče) nebo hypotetického primárního příjemce. Pozice příjemce je akcentována také tehdy, věnujeme-li se objasnění obecných interpretačních mechanismů v komunikaci. Pro otázky interpretace je důležité, zda lze počítat s tzv. **nulovým kontextem**, což je jev popíraný např. Searlem (srov. 1979, s. 117) – s jistým zjednodušením můžeme říci, že jde o rozhraní mezi sémantikou a pragmatikou, protože „interpretace výpovědi s nulovým kontextem“ (bez jakéhokoli kontextového vstupu) je fakticky protimluv. Bez kontextu lze posuzovat větu (propozici), ale výpověď (vypovězení věty) je vždy realizována v nějakém kontextu. U věty lze specifikovat význam každého jednotlivého slova ve větě a kompoziční (syntaktická) pravidla, podle nichž je utvořena. Bez kontextu však nelze odstranit případné potenciální dvojznačnosti, precizovat význam výrazů vágních a stanovit referenty výrazů užitých referenčně.

1.1. Srovnáváme-li pojetí kontextu ve známých a respektovaných sémantických a pragmalingvistických pracích, rozdíl je viditelný především v tom, jaký rozsah se kontextu přiznává a o jaký stupeň specifikace se usiluje. Lyons (1977, s. 572–3) zdůrazňuje, že kontext je teoretický konstrukt (na rozdíl od intuitivně užívaného označení *kontext*, které se běžně vztahuje zejména k aktuálnímu slovnímu kontextu a k aktuální situaci výpovědi), a poskytuje seznam relevantních

kontextových rysů, tzn. rysů, které jsou kulturně a jazykově relevantní pro produkci a interpretaci výpovědi. V téměř již klasickém kompendiu Levinsonové (1983) se zdůrazňuje, že kontextově relevantní rysy musejí být jazykově zakódovány, tj. musejí být záměrně komunikovány, být konvenčně asociovány s jazykovou formou, kódující forma musí být prvkem kontrastního souboru, v němž ostatní prvky kódují rysy odlišné, a konečně daná jazyková forma musí podléhat regulérním gramatickým procesům (srov. Levinson, 1983, s. 11, 22–23, 63 aj.). Zároveň Levinson ukazuje, že pojetí kontextu se často přizpůsobuje konkrétnímu tématu, např. v pracích zabývajících se presupozicí a implikaturou se jako kontext chápou soubory významově konzistentních propozic, jindy se při důrazu na komunikaci jako interakci jako kontext chápe „komplexní komunikační událost“. Za centrální pro stanovení obsahu kontextu považuje individuální dynamický kontext komunikační interakce tváří v tvář, nikoli statické funkce kontextových parametrů (s. 43). Je zřejmé, že důraz na různé aspekty kontextu se zaměřením pragmalingvistické analýzy souvisí.

1.2. Pojetí kontextu jako konstruktů se objevuje i ve výrazně novějším sémanticko-pragmatickém pojednání *Formal Pragmatics* N. Kadmonové (2001). Kadmonová využívá formální aparát Discourse Representation Theory (DRT) H. Kampy a U. Reyla (1993) a File Change Semantics (FCS) I. Heimové (1983/1991)¹. Když vyjmenovává, co všechno se zpravidla zahrnuje pod „kontext výpovědi“, uvádí v podstatě všechny složky týkající se komunikační situace, předchozí výpovědi, předpoklady účastníků o znalostech, přesvědčeních a záměrech ostatních aj., přičemž uvádí, že seznam by mohl být delší. Podstatný pro ni je pohled na kontext jako na „kontext hodnocení“, a to hodnocení pravdivostní hodnoty výpovědi. Při specifikaci kontextu se opírá o Stalnakerův (1978/1991) pojem společného základu (**common ground**), který je tvořen souborem propozic, které mluvčí chápou jako dané (platné) a které jsou chápány jako pozadí (background) komunikace. Protože společným základem je soubor propozic, může být identifikován se souborem světů, v nichž jsou propozice společného základu pravdivé. Tento soubor světů se označuje jako **soubor kontextů**. Soubor kontextů obsahuje všechny možné světy, které jsou, podle informace obsažené ve společném základu, kandidáty na to, aby se staly světy skutečnými – jsou kompatibilní se vším, co víme o světě skutečném. (Podobné chápání kontextu nacházíme i u Karttunena, 1974/1991.) Jestliže ke společnému základu přidáme nějakou propozici *p*, odstraníme ze souboru kontextů všechny světy, které nejsou s *p* kompatibilní (nejsou už kandidáty na to, aby se staly světy skutečnými). Tzn. jestliže se společný základ rozšiřuje, soubor kontextů se zmenšuje. S podobným souborem informací, který se v průběhu diskursu rozšiřuje (obohacuje), pracuje FCS. „Informační složka“ (file) reprezentuje limitované, avšak centrální aspekty kontextu každé výpovědi. Informace ve složce nemusejí pocházet pouze z výpovědi/výpovědi časově předcházejících, ale i z obecných znalostí světa a salientních složek situace. V případech, kdy je věta vyslovena v kontextu, který ji nepřipouští, dochází k tomu, že partneři v rozhovoru si kontext (platné presupozice) implicitně přizpůsobí (doplní) tak, že větu interpretovat lze. Tyto případy se označují jako **akomodace**

kontextu; presupozice tedy mohou akomodovat kontext. V rozmluvě se následně pokračuje tak, jako kdyby upravený kontext byl kontextem výchozím. Akomodace kontextu jsou základem pro konverzační implikatury; pokud akomodaci provést nelze, protože míra neslučitelnosti nové informace s předchozím „platným“ kontextem je příliš vysoká, je výpověď komunikačně neúspěšná. Tj. např. jestliže v rozhovoru A s B položí A otázku *Co je to za hluk dole u dveří?* a B odpoví *To je náš pes*, resp. *To je pes* (může, ale nemusí být presuponováno „náš“) akomoduje se kontext přidáním informace „B má psa“, i když tato informace předtím nebyla známa (mohla však být presuponována).

1.2.1. Čeština v podobných případech poskytuje pro vyjádření méně rozlišovacích možností než např. angličtina: Jestliže na výše uvedené otázku B odpoví *It is a dog*, znamená to, že pes nebyl v předcházejícím kontextu, je ale presupozice, že se v místě vyskytují psi, tj. nejde o stejný diskurs a kontext se akomoduje. Jestliže řekne *It is the dog*, je to jedinečný pes tzv. kontextově zapojený a presuponovaný. Jde o jiný diskurs, ale kontext se neakomoduje. Jestliže řekne *It is our dog*, je presupozice jenom taková, že v domácnosti bývají psi, ale nic dalšího, opět jde o jiný diskurs a kontext se akomoduje. Jestliže by B odpověděl např. *To je naše žirafa*, nebyla by taková informace do kontextu přijata bez problému – akomodace stejná jako u výpovědi o psech by připadala v úvahu jen v tom případě, kdyby u B byla presupozice, že má (může mít) doma zvěř všeho druhu.

1.2.2. Informační „složky“ každé výpovědi se chápou jako kontexty, které mají jistý potenciál proměňovat se. Jakmile se tyto „kontexty“ definují formálně, nemusejí už obsahovat všechny složky kontextu chápaného intuitivně – jde o soubory proměnných, jimž lze nezpochybnitelně připsat jisté hodnoty. Složka je pak souborem připsaných hodnot (srov. Kadmonová, 2001, s. 61–67). (Takto chápané formalizované analýzy organizace informací v textu jsou pak pro Kadmonovou základem studia jevu zvaného v anglosaské lingvistické literatuře *focus*.)

1.3. Odlišně zaměřené chápání kontextu se objevuje v pracích ovlivněných teorií relevance. V zakladatelské práci Sperbera a Wilsonové (1986) se jako kontext také označuje soubor premis (předpokladů o světě), o němž mluvčí předpokládá, že je adresát použije k interpretaci. Každá nová výpověď (i když je pronesena stejným jazykem a v průběhu stejného rozhovoru) má odlišný kontext, protože součástí tohoto kontextu se stává interpretace výpovědi předcházející. „Stará“ informace C a „nová“ informace P se spojují a dedukce založená na jejich spojení – **kontextualizaci** P v kontextu C – může poskytnout nové závěry, které nejsou vyvoditelné pouze z C nebo pouze z P. Tyto nové závěry, výsledek kontextualizace, se označují jako **kontextová implikace**, resp. **kontextové efekty** (s. 107–117). Čím větší je kontextový efekt, tím je daná informace relevantnější. Zpracovávání informací, které přijímáme z okolí, se vždy orientuje na nějaký cíl – rozšiřování a zkvalitňování informovanosti nebo lepší organizace našich znalostí o světě. Svou schopnost zpracovávat informace intuitivně orientujeme na co nejrelevantnější informace. Informační vstup je pro lidského jedince relevantní tehdy, když se může spojit s nějakou informací, kterou jedinec

již má, a to takovým způsobem, že z tohoto spojení vyplyne výsledek (závěr), který je pro něho významný, přínosný, např. zodpovězení otázky, rozšíření znalostí o určitém předmětu, rozřešení pochybností, potvrzení podezření, korekce omylu. Tento „přínos“ se označuje jako pozitivní kognitivní efekt. Důležité také je, že zpracování takového informačního vstupu v kontextu existujících znalostí přináší co největší efekt s vynaložením co nejmenšího úsilí. Pozitivní kognitivní efekt tedy představuje přínos k jedincově představě o světě. (Nesprávné závěry jsou rovněž kognitivními efekty, ale nikoli pozitivními, protože dříve nebo později musejí být korigovány.) Relevantnost vstupů je graduální – každý vstup je relevantní tím více, čím větší kognitivní efekt přináší a čím menší úsilí je třeba vyvinout k jeho zpracování. Chápání relevantnosti (rozlišování relevantních a irrelevantních informací) je intuitivní a je relativní vzhledem ke kontextu, přičemž neexistuje možnost stanovit nebo kontrolovat, jaký určitý kontext bude kdo mít v daném okamžiku na mysli (s. 119). Do pojetí kontextu zde tedy významným způsobem vstupují psychologické aspekty – kontext je součástí lidské kognice a uplatňuje se při zpracování informací. Výslovně psychologické a interpretační chápání kontextu se objevuje u jedné z lingvistek rozvíjejících teorii relevance, u D. Blakemoreové (1992). Kontext chápe jako **unitární psychický soubor** přesvědčení a předpokladů o světě (s. 16–23, 87–88), který si adresát konstruuje pro interpretaci každé výpovědi buďto na základě percepce okolí nebo na základě interpretace předchozí výpovědi nebo výpovědí. (Nutno poznamenat, že tímto způsobem se do kontextu dostává jak situační, tak i slovní kontext, i když Blakemoreová takové rozlišování odmítá.) Rozsah kontextu při interpretaci se může zvětšovat nebo omezovat, určité jeho složky jsou pro danou individuální výpověď vždy prominentní (salientní). Minimálním kontextem je interpretace předcházející výpovědi.

1.4. S rolí kontextu při interpretaci výpovědi je v teorii relevance a na ni reagujících pracích spojen koncept tzv. saturování a obohacování propozice (věty), která je výpovědi pronesena. Často diskutované věty jako

- (1) *Nějakou dobu potrvá, než se tam dostaneme.*
- (2) *Snídal jsem.*

jsou podle těchto názorů „poddeterminované“, jazykově vyjádřená propozice je pouze minimální a pro postižení úplného významu výpovědi nestačí ani to, je-li je specifikován mluvčí a adresát, doba promluvy a reference výrazu *tam* (což jsou prvky obsažené v aktuálním kontextu). (Srov. Sperber a Wilsonová, 1986., s. 198–90, Carstonová 1991, s. 33–51, Recanati 1993, s. 242–244.) Skutečně vyjádřená propozice minimální propozici přesahuje, protože obsahuje další prvky, které je nutno specifikovat pouze pragmaticky. V (1) je to specifikace časového úseku označeného frází *nějakou dobu* jako úseku spíše delšího a patrně delšího, než bylo původně očekáváno, ve (2) je třeba odlišit, zda mluvčí snídal alespoň jednou v životě před pronesením dané výpovědi (sémantika věty to nevylučuje), nebo zda míní, že snídal téhož dne. Tyto prvky se doplňují rovněž s ohledem na kontext aktuální výpovědi. Podobně je tomu s větami typu

- (3) *Prší.*

v nichž je sice na slovese explicitně vyjádřeno časové zařazení současné s okamžikem promluvy, není v nich však prostorová lokalizace, o níž se pouze předpokládá, že je totožná s lokalizací mluvčího, který (3) pronáší. Specifikace času při pronesení (2) a místa při pronesení (3) se označují jako **neartikulované** nebo **skryté konstituenty**. (Podobným neartikulovaným prvkem je časový význam „potom“ v dvojicích vět spojených spojkou *a*, u nichž lze předpokládat následnost dějů, např. *Nasedl na koně a odjel.*) Důsledkem takto chápané role kontextu je značné rozšíření repertoáru kontextově podmíněných/kontextově senzitivních výrazů. Řadí se k nim stupňovatelná adjektiva, nespecifikované vyjádření vztahu užívající prostředků posesivity (*Janova fotografie*), kvantifikátory, věty obsahující reprodukce cizích výpovědí (*X. ví, že ..., věří, že...*), dále tzv. přijaté standardy preciznosti vyjádření (např. věta *Bylo zraněno na třicet osob* neříká, kolik jich přesně bylo), někdy dokonce věty s pojmenováním barev aj. Velká důležitost se zde příkládá intuitivnímu chápání vět s takovými výrazy. Tak např. věta

(4) *Josef je vysoký.*

musí podle těchto názorů obsahovat prvek, který Josefa zařazuje do třídy objektů, vzhledem k níž se jeho výška posuzuje (zde např. třídu/skupinu desetiletých chlapců, ale ne už třídu patnáctiletých). Věty s kvantifikátory

(5) *Všem bylo špatně.*

(6) *Každý stůl je plný knih.*

(7) *Honza se vždycky trefí.*

apod. musí opět obsahovat prvek specifikující vzhledem k čemu (k jaké doméně) kvantifikace platí, tedy např. „špatně bylo všem, kdo snědli to určité jídlo“, „každý stůl v tom určitém domě“, „vždycky, když hraje šipky“. Ve větě

(8) *To jablko je červené.*

je nutná specifikace, zda je červené na povrchu, uvnitř, nebo celé, popř. zda se daná barva vyskytuje na celém povrchu, nebo jen na převážné části vnější plochy apod. Pokud tyto specifikace nejsou provedeny, nelze podobným větám přisoudit pravdivostní hodnotu. Jak je zřejmé, mimokontextové chápání a hodnocení jazykově vyjádřené propozice je takto v podstatě vyloučeno a velkou důležitost zde nabývá každá změna kontextu, **kontextový posun**. (Nejčastější námitkou proti postulátu neartikulovaných konstituentů je to, že jich může být v podstatě neomezené množství – nejen místo a čas, ale i příčina, účel, způsob realizace atd. Pokud jde o neartikulované významy místa a času, hovoří se někdy o skrytých indexech; ty však na rozdíl od jiných indexových výrazů nemohou být antecedentem anafory.)

2. Sám termín kontextový posun však však není chápán jednotně a vyžaduje upřesnění. Výše jsme viděli, že za změnu kontextu se pokládá přidání každé jednotky do souboru informací, které mají komunikující k dispozici, a tyto „informační jednotky“ mohou mít i presupoziční povahu. V pracích zaměřených logicko-sémanticky se rozlišuje **okamžik užití** věty (occasion), který se chápe jako kontext, a **okolnosti hodnocení** (circumstances) toho, co bylo řečeno (Kaplan, 1989, s. 494, 507–510). V tomto smyslu pak ke kontextovému posunu (změně kontextu) nemůže dojít, protože (původní) výpovědní událost včetně svého ori-

ginálního kontextu je vždy stejná, a co se mění, jsou okolnosti jejího hodnocení. Výše uvedené změny kontextu by tedy v tomto pohledu představovaly změny okolností. V návaznosti na Kaplana Recanati (2007) považuje za kontextový posun (změnu některých rysů kontextu) pouze takové případy, které může mluvčí záměrně ovlivnit (viz výše v odst.1), a to jen tehdy, pokud tento svůj záměr otevřeně manifestuje – mluvčí nemůže měnit (posouvat) referenci výrazů jako *já* nebo *dnes*, může však měnit určení adresáta, referenci demonstrativních výrazů (*tohle město*) a výše zmíněné „standarty preciznosti“. I objektivně dané složky kontextu se však mění/posouvají tehdy, je-li výpověď reprodukována, protože tak získává dvojí kontext.

3. Vymezení repertoáru tzv. kontextově závislých/senzitivních výrazů (viz výše 1.4.), jejichž chápání má významné důsledky pro stanovení pravdivostních podmínek výpovědi, je předmětem polemik. Za nerozporné kontextově podmíněné výrazy se pokládají deiktika, a to především indexy a demonstrativa; této omezené skupiny se diskuse netýkají. (Výčet těchto výrazů lze najít na začátku Kaplanovy studie o demonstrativech, srov. Kaplan, 1989, s. 489. Pro jazyky jako je čeština by se k nim řadily navíc prostředky vyjadřující shodu.) Za problém se rovněž pokládá, zda kontextově podmíněné významy, které se do výpovědi určité věty vnášejí (které ji „obohacují“), jsou skutečně sémantickou součástí vyjádřené propozice, tedy toho, co je (doslova) řečeno. (Tyto otázky se netýkají dvojznačnosti, polysémie nebo vágnosti jazykových výrazů, a rovněž ne syntaktické elipsy a nedoslovného užití vět.)

3.1. Pro zjištění, zda nějaký výraz je, nebo není kontextově závislý, navrhl Cappelen a Lepore (2005) jejich testování. První test spočívá v možnosti, nebo nemožnosti nepřímo (necitátově) reprodukovat větu s takovým výrazem. Kontextově závislé výrazy při reprodukování, tedy při užití v jiném kontextu, mění svou sémantickou hodnotu, tj. nepřímá reprodukce u nich není možná. Věta

(9) (4. dubna Jan řekl:), „*Včera jsem nebyl připraven.*“

nemůže být následně reprodukována formou

(9a) *Jan řekl, že včera jsem nebyl připraven.*

Věta (9a) není korektní reprodukcí (9), protože sice nemění referenci mluvčího (1.os. sg.), ale neumožňuje zjistit referenci výrazu *včera* - nemusí to nutně být den před reprodukcí, tj. okamžikem promluvy S („říkám_i, (že)) E₁ Jan řekl“, může to být i den před okamžikem promluvy výpovědi, která se reprodukuje, tedy E₂ „včera jsem_i nebyl připraven“, protože referenčním bodem, k němuž se „včera“ vztahuje, může být jak S, tak E₂. („Neviditelná“ spojka „že“ v (9a) blokuje deiktické čtení času na VF a vynucuje čtení anaforické.) Podobně věta

(10) „*Měla by sis vzít tohle,*“

kterou řekne matka dceři a ukazuje přitom na svetr, nemůže být korektně reprodukována jako

(10a) *Matka říkala, že by sis měla vzít tohle,*

protože jazykově není nijak zajištěno, že je řečena vůči stejnému adresátovi (adresátce) *ty* reprezentovanému tvarem 2. os. sg. a že demonstrativum *tohle* neukazuje např. na čepici. (Časové vztahy v (10a) neovlivňují uvedení explicitního

časového indexu jako v (9a) a referenčním bodem je zde S.) Uvedené prvky jsou tedy kontextově závislé. Naopak posuzujeme-li např. větu (4) a zasadíme ji a/ do kontextu, kdy mluvíme o vzrůstu našich dětí, b/ do kontextu, kdy je řeč o vzrůstu hráčů v basketbalovém týmu, vždy je možná korektní reprodukce

(4a) *Jana říkala, že Josef je vysoký.*

Podobně umístíme-li větu (7) do kontextu a/, kdy se mluví o hraní šipek, a následně do kontextu b/, kdy se mluví sázení na výsledky sportovních utkání, popř. c/, kdy jde o schopnost odhadnout vývoj počasí, vždy je možná reprodukce

(7a) *Jana říkala, že Honza se vždycky trefí,*

přičemž tato reprodukce bude korektní (pravdivá). Stupňovatelné adjektivum a kvantifikátor tedy vůči kontextu citlivé nejsou. Dalším testem kontextové závislosti je ne/možnost spojovat věty s „podezřelými“ výrazy do konjunkce, resp. vynechat sloveso ve větě na druhé pozici. Je to možné pouze u výrazů kontextově nezávislých. Spojení vět *Josef je vysoký* a *Josef je silný* -> *Josef je vysoký a silný* je zcela bezproblémové, podobně *Josef věří, že Sparta vyhraje, a Karel (věří, že Sparta vyhraje) taky*. Naproti tomu bez specifikace kontextu nelze utvořit smysluplné souvětí *Ted' je bezvětrí a ted' fouká vítr*, pokud nebude ujasněno, že *ted'* v každé větě se týká jiné lokalizace. Podobně *Tohle je hezké, a/ale tohle není hezké* je přípustné jen za předpokladu, že jde o demonstrativně rozlišené *tohle_i* a *tohle_j*. Kontextová závislost výrazů je zpravidla zřejmá, kompetentní uživatelé jazyka s ní počítají a v běžné konverzaci nepůsobí nedorozumění. Naproti tomu předpoklad, že např. pojmenování barvy v (8) je kontextově závislé a nutně vyžaduje specifikaci, překračuje požadavky na běžné dorozumívání. Rozšiřování repertoáru kontextově závislých výrazů tedy není nutné. Navíc experimentální umístování vět do různých kontextů (objevuje se zde označení **cílový kontext**) není bez problémů, protože mluvčí nemůže zcela oddělit kontext, ve kterém se sám v danou chvíli nachází, od kontextu cílového, protože už myšlení o jiném kontextu vytváří kontext nový (v jiném chápání ovšem jde o jiné okolnosti hodnocení, viz výše). Akcentování kontextu do té míry, jak to činí např. teorie relevance, kdy se na sémantice toho, co je doslova řečeno, podílejí kontextové faktory téměř rozhodujícím způsobem, dovedeno do důsledků, by znemožňovalo, aby se mluvčí v různých kontextech vůbec dokázali shodnout na tom, co bylo řečeno, a zaujmout k tomu nějaký hodnotící postoj.

3.2. Cappelen a Lepore (2005) ovšem striktně rozlišují mezi sémantickým obsahem věty (propozicí) a obsahem komunikovaným výpovědí dané věty, tedy mezi větou jakožto sémantickou jednotkou a výpovědí jakožto řečovým aktem. Za sémantický obsah věty S považují to, co mají všechny výpovědi věty S společného, bez ohledu na to, v jakém kontextu k výpovědi došlo. Je to obsah, který může být pochopen a reprodukován bez znalosti jakýchkoli kontextových informací. Obsah výpovědi jakožto řečového aktu je ovšem na kontextu závislý zcela zásadně. Tak např. věta

(11) *Jsem rozčilená.*

obsahuje dva indexy, a to index „já“, indikovaný tvarem 1. os. sg. slovesa (s dodatečnou informací, že mluvčí „já“ je v tomto případě žena, indikovanou

pragmatickou shodou u predikátového adjektiva), a index času „ted“ (rovněž na tvaru slovesa) deikticky ukazující shodu s okamžikem promluvy. Adjektivum *rozčilená* má zjistitelnou sémantickou hodnotu („rozčilený/á/é“) a není dvojnáčné. Tato data jsou dostatečná pro identifikaci propozice vyjádřené větou (11) a Cappelen a Lepore tento pohled na větné propozice označují jako **sémantický minimalismus**. Jak se zdá, kontext se v tomto případě týká pouze osoby mluvčího (přirozený rod) a času, ale u indexových prvků je kontextová závislost jejich podstatou. Jakožto řečový akt však (11) může vyjadřovat, že subjekt „já“ se zlobí, bojí se zubařského zákroku, těší se na příjezd návštěvy, (ironicky) že má vztek, a to jak jako sdělení nebo odpověď na otázku, tak i jako výpověď, kterou mluvčí hodlá např. vyprovokovat hádku. Tyto „smysly výpovědi“ lze také považovat za vyjádřené propozice, nikoli však za propozici, kterou vyjadřuje **věta** (11). Jak již bylo řečeno jinde (Hirschová 2002), mezi sémantikou věty a smyslem výpovědi / řečového aktu není prediktabilní jednoznačný vztah. Uvedené další významy řečového aktu *Jsem rozčilená* jsou ovšem kontextem podmíněny rozhodujícím způsobem a hlavní úlohu v nich má komunikační záměr mluvčí. Uvedený přístup k větné sémantice jistě umožňuje oprostít se od terminologických i pojmových nejasností, skutečností však zůstává, že v současné pragmalingvistické literatuře, v níž má teorie relevance a z ní vyplývající akcentování kontextu téměř dominantní postavení, je spíše ojedinělý.

LITERATURA

- ¹ Tam, kde je v textu uvedeno dvojí vnoření, znamená to, že ukazujeme jak rok prvního publikování, tak vnoření publikace, v níž byla stať přetištěna (a kde se rok prvního vydání uvádí).
- BLAKEMOREOVÁ, D. (1992): *Understanding Utterances*. Oxford UK : Blackwell
- CAPPELEN, H. – LEPORE, E. (2005): *Insensitive Semantics. A Defense of Semantic Minimalism and Speech Act Pluralism*. Oxford : Blackwell
- CAPPELEN, H. – LEPORE, E. (2007): *Relevance Theory and Shared Content*. In: Burton-Roberts, N. (ed.): *Pragmatics*, s. 115–135. Houndmills, Hampshire : Palgrave Macmillan
- CARSTONOVÁ, R. (1991): *Implicature, explicature, and truth-theoretic semantics*. In : Davis, S. (ed.): *Pragmatics. A reader*. s. 33–51. New York, Oxford: OUP
- GRUNDY, P. (2008): *Doing Pragmatics*. London : Hodder Education
- HEIMOVÁ, I. (1991): *On the projection problem for presuppositions*. In: DAVIS, S. (ed): *Pragmatics. A Reader*, s. 397–405. New York and Oxford : OUP
- HIRSCHOVÁ, M. (2002): *Tzv. performativní paradox a důsledky jeho (ne)řešení pro popis typů ilokučních funkcí*. In: Hladká, Z. – Karlík, P. (eds): *Čeština – univerzália a specifika 4*, s. 177–188. Praha: Nakladatelství LN.
- HIRSCHOVÁ, M. (2008): *Deiktické výrazy v reprodukované řeči*. *Sborník prací FF BU, A 56*, s. 137–144. Brno : MU
- HOFFMANNOVÁ, J. (1997): *Stylistika a ...* Praha: Trizonia
- KADMON, N. (2001): *Formal Pragmatics*. Oxford : Blackwell
- KAMP, H. – REYLE, U. (1993): *From Discourse to Logic 1,2*. Dordrecht – Boston – London : Kluwer Academic Publishers

- KARLÍK, P. – NEKULA, M., – PLESKALOVÁ, J. (2002): Encyklopedický slovník češtiny. Praha: NLN
- KAPLAN, D. (1989): Demonstratives. In: Almog, J., Wettstein, H., Perry, J. (eds.): Themes from Kaplan, s. 481–563. New York : OUP
- KAPLAN, D. (1991): On the logic of demonstratives. In: Davis, S. (ed): Pragmatics. A Reader, s. 137–145. New York and Oxford : OUP
- KARTTUNEN, L. (1991): Presupposition and Linguistic Context. In: DAVIS, S. (ed): Pragmatics. A Reader, s. 407–415. New York and Oxford : OUP
- Kol. (1987) : Mluvnice češtiny 3. Praha: Academia
- LEVINSON, S. C. (1983): Pragmatics. Cambridge: CUP
- LYONS, J. (1977): Semantics 1, 2. Cambridge: Cambridge University Press.
- RECANATI, F. (1993): Direct Reference. From Language to Thought. Oxford, UK : Blackwell
- RECANATI, F. (2007): Indexicality, context and pretence: A speech-act theoretic account. In: Burton-Roberts, N. (ed.): Pragmatics, s. 112–229. Houndmills, Hampshire : Palgrave Macmillan
- REICHENBACH, H. (1980): Elements of Symbolic Logic. NY : Macmillan
- SEARLE, J. R. (1979): Expression and meaning. Cambridge: CUP
- SPERBER, D. – WILSON, D. (1986): Relevance: Communication and Cognition. Oxford : Blackwell
- STALNAKER, R. C. (1991): Pragmatic Presuppositions. In: In: Davis, S. (ed.): Pragmatics. A Reader. New York, Oxford : OUP, s. 471–482.

CONTEXTS OF A CONTEXT IN CURRENT PRAGMATIC LINGUISTICS

The article deals with different concepts of the term „context“, both in Czech and in international (pragma)linguistic treatises. It concentrates on the contradictory approaches towards the importance, the scope and the role of contextual factors in the interpretation of sentence semantics vs. utterance meaning represented by the relevance theorists and their followers, and semanticists as their opponents. The notion and existence of semantic enrichment and of the so-called unarticulated constituents as well as the extent of context-dependency / context sensitivity is discussed (on the Czech language material). In the end, the notion of “semantic minimalism“ developed by H. Cappelen a E. Lepore is introduced.

Milada Hirschová
Katedra českého jazyka FP TU Liberec
Sokolská 8
CZ-466 01 Liberec
e-mail: Milada.Hirschova@seznam.cz